

Próżnia socjologiczna Fakt, mit czy obsesja?

dr Mikołaj Pawlak
Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji
Uniwersytet Warszawski

- Co wyjaśniane jest próżnią socjologiczną?
- Teza o próżni socjologicznej
- Podstawa empiryczna dla tezy o próżni socjologicznej
- Możliwe interpretacje związku danych i tezy
- Konkluzje

Co wyjaśniane jest próżnią socjologiczną?

Solidarność	Społeczeństwo obywatelskie
Kapitał społeczny	Jakość demokracji

- Wedel, Janine R. 1992. *The Unplanned Society*
- Krzemiński, Ireneusz. 1992. *Latentne wzory kultury a dynamika postaw społeczeństwa polskiego*
- Starosta, Paweł. 1995. *Poza metropolią*
- Kubiak, Anna, Anita Miszańska. 2004. *Czy nowa próżnia społeczna, czyli o stanie więzi społecznej w III RP*
- Nowak, Marek, Michał Nowosielski. 2005. *Od „próżni socjologicznej” do „społecznego bezruchu”*
- Czapiński, Janusz. 2006. *Polska – państwo bez społeczeństwa*
- Wasilewski, Jacek. 2006. *Powiatowa elita polityczna*
- Cześnik, Mikołaj. 2008. *Próżnia socjologiczna a demokracja*
- Cześnik, Mikołaj. 2008. *Próżnia socjologiczna a demokracja – analizy empiryczne*
- Zybała, Andrzej. 2015. *Polityka publiczna w warunkach socjologicznej próżni*

Teza o próżni socjologicznej

„pomiędzy poziomem grup pierwotnych a poziomem narodowej społeczności istnieje – z punktu widzenia identyfikacji ludzi i ich emocjonalnego zaangażowania – rodzaj próżni socjologicznej. Gdybyśmy chcieli naszkicować gigantyczny „socjogram” oparty na ludzkich poczuciach grupowej więzi i identyfikacji, to tak pojęta społeczna struktura naszego kraju jawiłaby się jako „federacja” grup pierwotnych, rodzin i grup opartych na przyjaźni, zjednoczonych w narodowej wspólnocie z bardzo słabymi innymi typami więzi pomiędzy tymi dwoma poziomami” (Nowak 1979: 160).

Podstawa empiryczna dla tezy o próżni socjologicznej

- Kwestionariuszowe badanie na temat międzypokoleniowego przekazu wartości zrealizowane w 1972 i 1973 roku w Kielcach i Warszawie wśród uczniów liceów ogólnokształcących i techników oraz ich rodziców. Łącznie w próbie było 686 uczniów i 1228 rodziców z Kielc oraz 1220 uczniów oraz 2004 rodziców z Warszawy.
- Pytanie: „Jakich ludzi uważasz za bliskich sobie i czujesz się z nimi szczególnie związany?”

Grupy identyfikacji	Warszawa	Kielce
Rodzina	97%	94%
Przyjaciele i bliscy znajomi	70%	60%
Koledzy z miejsca pracy	48%	46%
Naród polski	43%	40%
Sąsiedzi	21%	39%
Dawni przyjaciele i koledzy	36%	34%
Ludzie tego samego zawodu	27%	28%
Ludzie myślący tak jak Ty	27%	23%
Ludzkość	17%	17%
Ludzie w Pana wieku	15%	15%
Ludzie tej samej religii	9%	12%
Członkowie tej samej organizacji społecznej lub politycznej	9%	10%
Ludzie o tej samej pozycji społecznej lub materialnej	8%	9%

(Nowak 1981: 52; Szawiel 1989: 204)

Możliwe interpretacje związku danych i tezy

- Synteza i intuicja – „Teza o próżni socjologicznej została sformułowana w sposób krańcowy, prowokacyjny i prowokujący do prób jej obalania, a przynajmniej łagodzenia” (Grabowska, Sułek 1992: 25).
- Efekt doboru próby: respondenci z dużych ośrodków miejskich (Warszawa i Kielce) oraz nadreprezentacja respondentów wykształconych (Starosta 1995).
- Efekt reguły kciuka w interpretacji danych: zlekceważenie znaczenia miejsca pracy.
- Mocne założenia na temat modelu identyfikacji społecznych – założenie, że w innych społeczeństwach uprzemysłowionych jest wyższy poziom identyfikacji z grupami pośrednimi (Wedel 1992; Cześnik 2008).
- Artefakt metodologii ankietowej i grupistycznej (Brubaker 1996) teorii społeczeństwa – społeczeństwo składa się z grup, a te są konstytuowane przez poczucie przynależności do nich. Istotne dla procesów społecznych są tylko te struktury, które znajdują swój obraz w świadomości jednostek.

Konkluzje

- Teza o próżni socjologicznej jest przykładem kluczowego napięcia w socjologii uprawianej w Polsce: próba jednoczesnego zachowania uniwersalnej naukowości z lokalną doniosłością (Bucholc 2016).
- Teza o próżni socjologicznej funkcjonuje jako fakt (quasi-aksjomat Cześnik 2008) o społeczeństwie polskim. Zjawisko „niewolnicznego przywiązania” (Abrutyn 2016).
- Użycia tezy o próżni socjologicznej bardzo często oderwane są od jej podstaw empirycznych, następuje przesunięcie (mowa o braku struktur pośrednich, a nie o słabych identyfikacjach z tymi strukturami) oraz zapomnienie komponentu makro (mowa o braku / słabości struktur szerszych niż grupy pierwotnej i pominięcie identyfikacji z narodem).
- Teza o próżni socjologicznej używana jest do interpretacji zjawisk ocenianych jako negatywne, gdy mowa jest o braku – obsesja wolnej przestrzeni (horror vacui).

Dziękuję za uwagę!

Badania zrealizowane w ramach projektu badawczego „Co wypełnia próżnię socjologiczną? Reinterpretacja tezy Stefana Nowaka z perspektywy sieciowej, na przykładzie zachowań na rynku pracy” dofinansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (DEC-2012/07/D/HS6/00977).

Więcej informacji o badaniach: mikolajpawlak.bio.uw.edu.pl/badania/proznia-socjologiczna/